

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

АНТОНЮК НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.721

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАПОДІЯННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ
ШЛЯХОМ ОБМАНУ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія,
кримінально–виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент

Бойко Андрій Михайлович,

Львівський національний університет імені Івана Франка, декан юридичного факультету, завідувач кафедри кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Музика Анатолій Ананійович,

Київський навчально–науковий інститут підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби Київського національного університету внутрішніх справ, професор кафедри кримінального права та кримінології
кандидат юридичних наук, доцент

Марін Олександр Костянтинівч,

Львівський державний університет внутрішніх справ, начальник факультету з підготовки слідчих

Провідна установа: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, відділ проблем кримінального права, кримінології та судоустрою

Захист відбудеться 16 листопада 2006 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79001, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий “5” жовтня 2006 року

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат юридичних наук, доцент

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Власність є економічною основою суспільства, а невід'ємне право бути власником – це одна з гарантій реалізації прав і свобод особи. Значимість власності настільки велика, що міжнародне співтовариство вважало за необхідне закріпити її в числі найважливіших прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини і громадянина.

Держава має гарантувати стабільність відносин власності, забезпечувати їхній захист. Реалізація цього обов'язку держави виявляється у процесі захисту власності від злочинних посягань. У суспільстві з ринковою економікою кримінальне право повинне забезпечити належну охорону прав і законних інтересів громадян, держави і суспільства, стабільність і непорушність власності, яка є основою економічної системи кожної держави. На жаль, статистичні дані свідчать, що кількість злочинних посягань на власність має постійну тенденцію до збільшення.

Рівний захист усіх форм власності, відродження приватної власності, стрімкий розвиток ринкових відносин супроводжуються появою нових об'єктів майнових відносин. Зокрема, предметом цивільно-правового обігу стали не лише речі, але й неуречевлене майно. Виникла потреба у передбаченні кримінальної відповідальності за злочинні посягання на нього.

Попередження злочинів проти власності багато в чому залежить від того, що розуміється під власністю як благом, що підлягає кримінально-правовій охороні. Водночас, чинне кримінальне законодавство передусім забезпечує охорону власності на речі. Кримінально-правові норми не забезпечують адекватний правовий захист власності на неуречевлене майно.

Проблеми кваліфікації діянь, пов'язаних із посяганнями на власність, завжди були в центрі уваги науковців. Однак у більшості робіт, присвячених проблемам кримінальної охорони власності, не приділено належної уваги аналізу питань кримінально-правової відповідальності за таке посягання на власність як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Малодослідженим є питання про безпосередній об'єкт та предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Потребує дослідження проблема форм заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, склад і визначення розміру майнової шкоди, заподіяної цим злочином. Не проаналізовано у кримінально-правовій літературі питання про доцільність вказівки у диспозиції ст. 192 КК України на способи вчинення злочину. Спірним є положення про суб'єкт аналізованого складу злочину.

Практика правозастосування свідчить про наявність великої кількості невирішених питань і труднощів під час кваліфікації діянь за ст. 192 КК України. Як показує проведене нами анкетування, більшість опитаних працівників судових і правоохоронних органів (88%) вважають, що керуючись диспозицією ст. 192 КК України, важко вирішити, які діяння варто кваліфікувати як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Часто, не знаючи як

правильно застосувати цю статтю, працівники правоохоронних органів обирають шлях “невтручання”, взагалі не приймаючи процесуальних рішень або відмовляють у порушенні кримінальної справи.

Наявність проблем під час кваліфікації діянь за ст. 192 КК України, недостатня увага науковців до проблеми кваліфікації цих злочинних діянь, актуальність боротьби із зазначеними суспільно–небезпечними посяганнями зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Теоретична основа дослідження. Дослідженням питань, які безпосередньо стосуються теми цієї дисертації, займалися Л.А. Вайнер, Д.Л. Нікішин, М.І. Панов, М.В. Перч, В.А. Романцов. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою розглядалися А.Г. Безверховим, О.І. Бойцовим, Г.М. Борзенковим, В.А. Владіміровим, Л.Д. Гаухманом, М.Г. Гельфером, І.А. Клепіцьким, М.Й. Коржанським, С.М. Кочої, Г.А. Крігером, Н.Ф. Кузнєцовою, Н.О. Лопашенко, Ю.І. Ляпуновим, П.С. Матишевським, В.О. Навроцьким, Б.С. Нікіфоровим, А.А. Пінаєвим, В.І. Плоховою, Е.С. Тенчовим, В.С. Устіновим, І.Я. Фойніцьким, Є.А. Фроловим, М.Д. Шаргородським, П.С. Яні.

Емпірична основа дослідження. Автором вивчено і узагальнено практику судових і правоохоронних органів, яка стосується кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Під час написання дисертаційної роботи було досліджено 118 кримінальних справ і матеріалів про закриття чи про відмову у порушенні кримінальної справи. Проведено анкетування працівників судових і правоохоронних органів (усього опитано 150 респондентів).

Зв’язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково–дослідницької роботи кафедри кримінального права та криминології юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка “Проблеми протидії злочинності на сучасному етапі розвитку Української держави” (номер державної реєстрації 0105U007467).

Мета і завдання дослідження. Головна мета роботи полягає у комплексному теоретичному дослідженні підстав криміналізації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, об’єктивних і суб’єктивних ознак складу цього злочину, формулюванні рекомендацій щодо вдосконалення КК України і правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 192 КК України, відмежуванні цього злочину від суміжних злочинів та інших правопорушень, виявленні недоліків, пов’язаних із застосуванням покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Зазначена мета зумовила визначення і вирішення таких завдань: 1) виявити і узагальнити чинники, що зумовили встановлення кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; 2) дослідити ознаки складу злочину, передбаченого

ст. 192 КК України; 3) вивчити механізм заподіяння шкоди об'єктові цього злочину, визначити форми вчинення заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; 4) визначити доцільність доповнення КК України ст. 188¹ “Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання”; 5) виявити і розкрити співвідношення ст. 192 КК України з суміжними посяганнями, запропонувати підходи до правильної кваліфікації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; 6) з'ясувати ефективність застосування покарання, передбаченого ст. 192 КК України.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дисертаційного дослідження є кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Предметом дослідження є кримінально–правова норма, яка передбачає відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, інші кримінально–правові норми, які встановлюють відповідальність за посягання на власність, наукові погляди на склад злочину, передбачений ст. 192 КК України, його кваліфікацію та передбачене за нього покарання, практика судових і правоохоронних органів у справах, пов'язаних із заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові методи пізнання суспільних явищ. У процесі роботи над дисертацією було використано такі наукові методи: *діалектичний* (як фундаментальний філософський метод під час дослідження кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою загалом), *системно–структурний* (під час системного дослідження об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони злочину як взаємопов'язаних складових елементів складу заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою загалом), *логіко–юридичний* (під час встановлення змісту кримінально–правових понять, які характеризують кримінальну відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, з'ясування закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки); *історико–правовий* (під час дослідження передумов, які зумовлюють кримінально–правову заборону заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, під час аналізу розвитку кримінального права України і вирішення питання щодо криміналізації цих діянь на різних етапах історичного розвитку держави), *порівняльно–правовий* (під час порівняння норм чинного законодавства зарубіжних держав із положеннями КК України), *статистичний* (під час вивчення матеріалів правозастосовної практики), *конкретно–соціологічний* (під час анкетування працівників судових та правоохоронних органів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні після прийняття Кримінального кодексу України 2001 р. самостійним комплексним дослідженням складу заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

На захист виносяться такі положення, які, на думку дисертанта, є новими у теоретичному аспекті і важливі у практичному плані:

- на основі комплексного дослідження об'єктивних і системно–правових критеріїв доведено наявність підстав криміналізації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- наведено додаткові аргументи щодо необхідності визнання власності, як відносин з приводу належності майна, товарного обігу речей та неуречевлених цінностей родовим об'єктом злочинів проти власності;
- вдосконалено підхід до розуміння безпосереднього об'єкта заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою як власності у частині поповнення фондів власника;
- із урахуванням сучасних підходів досліджено кримінально–правове і цивільно–правове розуміння поняття “майно” і зроблено висновок, що за обсягом вони не однакові;
- досліджено предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою і обґрунтовано, що таким предметом є не лише речі (рухомі та нерухомі), а й неуречевлене майно;
- наведено додаткові аргументи щодо недоцільності існування у КК України ст. 188¹. Енергія є неуречевленим майном, а предметом викрадення, відповідно до загально визнаних положень теорії кримінального права, може бути лише майно в розумінні речі. Висунуто і обґрунтовано тезу про те, що ст. 188¹ КК України слід виключити;
- обґрунтовано доцільність виділення форм злочину як можливих випадків прояву злочинного діяння. Здійснено розгорнутий аналіз форм вчинення заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Вперше висунуто та обґрунтовано тезу про необхідність прямої вказівки у диспозиції ст. 192 КК України на форми цього злочинного посягання: незаконне тимчасове запозичення майна і ухилення від передачі оплати за надане неуречевлене майно;
- уперше аргументовано недоцільність прямої вказівки у диспозиції ст. 192 КК України на способи вчинення злочину, оскільки вчинення аналізованого злочину можливе і тими способами, які в диспозиції статті не названі;
- наведено нові аргументи щодо необхідності врахування під час визначення розміру майнової шкоди, заподіяної злочином як реальних збитків, так і упущеної вигоди;
- удосконалено наявний підхід до розмежування заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою з іншими злочинами проти власності, керуючись, передусім, об'єктивними ознаками складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України (предметом злочину, формами його вчинення);
- вперше обґрунтовано невідповідність у ст. 192 КК України між суспільною небезпекою злочину, зокрема, розміром заподіяної шкоди, і покаранням у вигляді штрафу. На підставі аналізу

санкції ст. 192 КК України та вивчення практики судових і правоохоронних органів запропоновано збільшити розмір штрафу за вчинення цього діяння, встановити однакові величини, які братимуться за основу під час визначення розміру матеріальної шкоди, заподіяної злочином та покаранням у вигляді штрафу. За злочинне заподіяння майнової шкоди в особливо великому розмірі запропоновано передбачити покарання у вигляді позбавлення волі як альтернативне;

– запропоновано вдосконалити чинну редакцію ст. 192 КК України, зокрема, зазначити у диспозиції статті форми вчинення злочину, не вказувати конкретних способів вчинення злочину і негативної ознаки – “відсутності ознак шахрайства”.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що в ньому запропоновано конкретизувати положення Кримінального кодексу України щодо заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Викладені міркування автора можуть бути використані у науково–дослідницькій роботі під час дослідження питань, що стосуються кримінальної відповідальності за посягання на власність.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що висновки і пропозиції можуть бути використані під час опрацювання рекомендацій щодо внесення змін та доповнень до чинного Кримінального кодексу України, під час підготовки проекту постанови Верховного Суду України щодо кваліфікації злочинів проти власності. Положення дисертаційного дослідження можуть бути застосовані працівниками правоохоронних органів, судьями у їх практичній діяльності. Науковий матеріал дисертаційного дослідження може бути використаний у навчальному процесі під час викладання курсів Загальної та Особливої частин кримінального права України, під час підготовки науково–практичних посібників, методичних рекомендацій, спецкурсу “Кримінально–правова охорона власності за законодавством України”.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації обговорювали на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Окремі питання наукового дослідження були оприлюднені на таких науково–практичних конференціях: Регіональній міжвузівській науковій конференції “Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні” (м. Івано–Франківськ, 2004), Міжнародній науковій конференції молодих вчених “Треті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 2004), Міжнародній науковій конференції аспірантів і молодих вчених “Правовая система и вызовы современности” (Російська Федерація, м. Уфа, 2005), Міжнародній науковій конференції аспірантів і студентів “Актуальные проблемы правоповедения: история и современность” (Республіка Білорусь, м. Мінськ, 2005), 8-й (60-й) Звітній науковій

конференції професорсько–викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 2005), Всеукраїнській науково–практичній конференції “Реформування кримінального та кримінально–процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи” (м. Івано–Франківськ, 2005), Міжнародній науковій конференції молодих вчених “Четверті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 2005), IV Всеукраїнській науково–практичній конференції “Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні” (м. Острогоз, 2005), Всеукраїнській науково–практичній конференції до Дня науки “Правові проблеми сучасності в умовах розвитку юридичної науки” (м. Чернігів, 2005), XI регіональній науково–практичній конференції “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (м. Львів, 2005), Третій Міжнародній науково–практичній конференції “Уголовное право: стратегия развития в XXI веке” (Російська Федерація, м. Москва, 2006), Науковій конференції молодих учених та здобувачів “Актуальні проблеми правознавства” (м. Харків, 2006), XIII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Ломоносов” (Російська Федерація, м. Москва, 2006), XII регіональній науково–практичній конференції “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (м. Львів, 2006).

Публікації. Результати дослідження викладені автором у п’яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України та дванадцяти тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури (308 найменувань) та двох додатків. Повний обсяг дисертації становить 219 сторінок, із них: обсяг основного тексту – 193 сторінки, обсяг додатків – 7 сторінок, список використаної літератури – 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* висвітлено актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет та методи дослідження, емпіричну базу дослідження, сформульовано наукову новизну, розкрито теоретичне та практичне значення отриманих результатів, вказано на їх апробацію.

Розділ 1 “Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою” складається із чотирьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. “Стан дослідження питань кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою в теорії кримінального права” містить аналіз стану дослідження проблем, яким присвячена дисертація. Отриманий результат дає підстави констатувати, що у кримінально–правовій літературі багато питань, які стосуються предмета дослідження, є спірними або не досліджувалися взагалі.

У підрозділі 1.2. *“Підстави криміналізації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* комплексно досліджено об’єктивні і системно–правові критерії криміналізації діянь, передбачених досліджуваною нормою. Необхідність існування ст. 192 КК України зумовлена, перш за все, суспільною небезпекою, поширеністю таких злочинних посягань. Досліджувана норма важлива у системі кримінального права, оскільки норми, які встановлюють відповідальність за вилучення майна різними способами, пошкодження майна тощо не охоплюють повністю відносин власності.

У підрозділі 1.3. *“Вирішення питання про кримінальну відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою в історії вітчизняного кримінального законодавства”* вивчено історичний розвиток питань, пов’язаних із кримінальною відповідальністю за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. На підставі проведеного аналізу зроблено висновки про те, що з часів функціонування Руської Правди диференціюється відповідальність за посягання, пов’язані із зверненням майна на свою користь і посягання, в яких немає звернення майна винними на свою користь – незаконне користування.

У підрозділі 1.4. *“Іноземний досвід боротьби із заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* з’ясовано питання про встановлення кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за кордоном. Дослідження досвіду боротьби кримінально–правовими засобами із аналізованими посяганнями у іноземних державах дає підстави вважати, що кримінально–правові норми, які передбачають відповідальність за такі злочинні діяння, містяться у всіх кримінальних кодексах і є невід’ємною складовою злочинів проти власності.

Розділ 2 *“Елементи та ознаки складу заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* складається із п’яти підрозділів.

У підрозділі 2.1. *“Об’єкт заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* розглянено питання, пов’язані із дослідженням родового та безпосереднього об’єктів злочину, передбаченого ст. 192 КК України.

Родовим об’єктом злочинів проти власності слід визначати власність як відносини з приводу належності майна, товарного обігу речей та неуречевленого майна. Цей підхід до розуміння родового об’єкта злочинів проти власності на кримінально–правовому рівні врахує зміни в економіці у зв’язку з переходом до ринкової системи, забезпечить належний правовий захист власності на неуречевлене майно.

Безпосереднім об’єктом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є власність у частині поповнення фондів власника. Відносини щодо поповнення фондів власника повністю охоплюють відносини з приводу незаконного тимчасового запозичення майна і

з приводу неоплати за надане власником неуречевлене майно. Злочин, передбачений ст. 192 КК України посягає на власність, тому підстав для перенесення аналізованої статті у розділ VII “Злочини в сфері господарської діяльності” немає.

Підрозділ 2.2. “Предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою” містить обґрунтування того, що предметом досліджуваного складу злочину можуть бути не лише речі, а й неуречевлене майно. Фізичну ознаку предмета злочину, що полягає у матеріальності тих чи інших предметів, варто розуміти як об’єктивне існування у світі. Під час ухилення від оплати за неуречевлене майно предметом злочину виступає це неуречевлене майно, а не його грошовий еквівалент.

Предметом злочинів проти власності можуть бути як речі, так і неуречевлене майно. Визначення предмета злочинів проти власності як “майна” вважаємо неточним, оскільки термін “майно” у кримінально–правовому змісті не співпадає за обсягом із терміном “майно” у цивільно–правовому значенні. Вважаємо, що термін “майно” у змісті статей КК України відповідає поняттю “річ” у цивільно–правовому розумінні, тобто охоплює тільки уречевлене майно.

Предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є речі (рухомі та нерухомі) і неуречевлене майно. Речі є предметом аналізованого посягання під час незаконного тимчасового запозичення майна (крім індивідуально визначених споживних речей), ухилення від оплати за виконані роботи, результатом яких є матеріалізований об’єкт. Неуречевлене майно є предметом злочину, передбаченого ст. 192 КК України, під час ухилення від оплати за послуги, інтернет-час тощо.

Вважаємо недоцільним доповнення КК України ст. 188¹ “Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання”, оскільки енергія є неуречевленим майном, а предметом викрадення відповідно до теорії кримінального права, може виступати лише майно у розумінні речі. Енергія – це предмет цивільно–правового обігу, який належить до так званої майнової групи як проміжна об’єктна категорія (між речами і майновими правами). З огляду на невідповідність диспозиції ст. 188¹ КК України до теоретичних положень науки кримінального права, з урахуванням ряду інших зауважень і аргументів, які свідчать про недоліки цієї статті, вважаємо, що її існування є зайвим, оскільки ст. 192 КК України повною мірою охоплює злочинні діяння щодо ухилення від оплати за споживання енергії. Ст. 188¹ КК України слід виключити, а енергію розглядати як неуречевлене майно, що є предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

У підрозділі 2.3. “Об’єктивна сторона заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою” визначено зміст ознак об’єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 192 КК України. Злочинне діяння під час заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою може бути вчинене у двох формах: незаконне тимчасове запозичення майна або ухилення

від оплати за надане неуречевлене майно. Тимчасове запозичення чужого майна можна визначити як самовільне заволодіння і/або тимчасове використання чужого майна безоплатно, безпідставно, без наміру привласнити таке майно. Діяння щодо неоплати за неуречевлене майно недоцільно називати незаконним використанням конкретних неуречевлених цінностей, оскільки злочинним є не саме використання, а ухилення від оплати за це майно.

Детальний аналіз можливих форм вчинення злочину, передбаченого ст. 192 КК України, і способів, передбачених у диспозиції цієї статті, дає змогу стверджувати, що доцільною є чітка вказівка у диспозиції аналізованої статті на можливі форми вчинення злочинного посягання з уникненням чіткого переліку способів вчинення діяння. Проведене дослідження засвідчує, що на практиці можливе вчинення діянь, які підпадають під ознаки аналізованого злочину не лише шляхом обману або зловживання довірою, а й іншими способами (наприклад, таємно).

Під майновою шкодою як ознакою складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України, запропоновано розуміти як реальні збитки, так і упущену вигоду. Адже, під час визначення розміру шкоди від розкрадання, у ціні, яка береться за основу, закладено торговельну націнку і прибуток, які за своєю природою є упущеною вигодою. Упущена вигода може бути врахована під час кваліфікації суспільно–небезпечного посягання за наявності таких підстав: 1) майнова шкода, яка включатиме упущену вигоду, була спричинена суспільно–небезпечною поведінкою винної особи; 2) є причинний зв'язок між діянням і шкодою (в т.ч. і упущеною вигодою); 3) наслідки охоплювалися умислом винної особи.

Обґрунтовано, що розмір значної шкоди у диспозиції ст. 192 КК України доцільно зменшити з 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (станом на 2006 р. – 8750 грн) до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (станом на 2006 р. – 1750 грн).

У підрозділі 2.4. *“Суб’єкт заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* проаналізовано проблемні питання суб’єкта цього складу злочину. Суб’єктом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Вказано, що службові особи за аналогічні діяння притягуються до кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності.

У підрозділі 2.5. *“Суб’єктивна сторона заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* визначено особливості суб’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України. Дослідження суб’єктивної сторони злочину дає змогу підсумувати, що заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою може бути вчинено з прямим умислом, оскільки винний усвідомлює фактичну сторону вчинюваного діяння, передбачає настання наслідків у вигляді майнової шкоди, так як непередання ним відповідних сум обов’язково призведе до заподіяння шкоди власнику чи володільцю, бажає настання таких наслідків.

Розділ 3 “Співвідношення заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою із суміжними посяганнями”. У цьому розділі проведено розмежування злочину, передбаченого ст. 192 КК України, із суміжними злочинами, цивільними правопорушеннями і адміністративними проступками.

Зазначено, що заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою потрібно розмежовувати з іншими злочинами проти власності, насамперед, за такими ознаками: 1) за об’єктивною стороною – формами вчинення злочинного заподіяння майнової шкоди є незаконне тимчасове запозичення майна або ухилення від передачі оплати за надане неуречевлене майно; відсутній факт переходу майна “на постійно” із фонду потерпілого у фонд винної особи; 2) за предметом – у разі вчинення злочину у формі ухилення від передання оплати за надане неуречевлене майно предметом злочину є неуречевлені об’єкти власності (окрім енергії). Між ст. 188¹ та ст. 192 КК України розмежування слід проводити за предметом посягання і за самим діянням.

Основною розмежувальною ознакою між злочином, передбаченим ст. 192 КК України, і злочином, передбаченим ст. 289 КК України, в частині незаконного тимчасового використання транспортних засобів є суб’єкт злочину. Якщо особа використовувала транспортний засіб у власних цілях і не мала ніякого права на використання цього транспортного засобу, її діяння кваліфікуються за ст. 289 КК України. Якщо ж особа використовує транспортний засіб, наприклад, у зв’язку із своїми трудовими функціями, її діяння, за наявності інших ознак складу злочину, слід кваліфікувати за ст. 192 КК України.

Під час кваліфікації діянь службової особи як зловживання владою чи службовим становищем (ст. 364 КК України) додаткова кваліфікація вчиненого як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України) не потрібна, оскільки ст. ст. 364 та 192 КК України конкурують як частина і ціле і, відповідно до правил кваліфікації, повинна застосовуватися під час кваліфікації норма про ціле, тобто ст. 364 КК України. Вчинення службовою особою з використанням свого службового становища іншого злочину (в т.ч. злочину, передбаченого ст. 192 КК України) потрібно розглядати як істотну шкоду нематеріального характеру під час вчинення злочинів у сфері службової діяльності.

Аналіз співвідношення ст. 192 КК України і цивільних деліктів дає змогу констатувати, що в деяких випадках можлива одночасна наявність злочину і цивільного делікту. Не є кримінально-караною звичайна неоплата за неуречевлені цінності за цивільно-правовими договорами. Лише ухилення від оплати за неуречевлене майно може визнаватися злочином.

Відмежування між адміністративними деліктами і ст. 192 КК України здійснюється за розміром заподіяної діянням шкоди.

В останньому *четвертому розділі “Застосування покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”* зазначено, що аналіз санкції ст. 192 КК України та практики реалізації кримінальної відповідальності за цей злочин, свідчать про те, що сьгоднішнє формулювання ст. 192 КК України, не є досконалим. З метою забезпечення реальності співвідношення між суспільною небезпекою діяння, його наслідками та можливим покаранням за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою необхідно:

- 1) встановити однакові величини, які братимуться за основу під час визначення розміру матеріальної шкоди, заподіяної злочином та покаранням у вигляді штрафу;
- 2) збільшити розміри штрафів за вчинення цього діяння, оскільки неприпустимою є ситуація, що навіть за однакового підходу до визначення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян під час кваліфікації злочину і під час призначення покарання у вигляді штрафу, мінімальний розмір заподіяної шкоди дорівнює максимальному розмірові штрафу, передбаченого санкцією цієї статті;
- 3) передбачити покарання у вигляді позбавлення волі як альтернативне.

У *висновках*, що завершують дисертаційне дослідження, автор узагальнила його результати та сформулювала власні рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства, а саме ст. 192 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Автор прийшла до висновку, що чинна редакція ст. 192 КК України має недоліки, які не дозволяють чітко визначити межі дії аналізованої норми. Автор вважає за доцільне вказати у диспозиції аналізованої статті на такі ознаки, які дали б змогу визначити коло злочинних діянь, які підпадають під ознаки заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

На підставі викладеного автор вважає за доцільне:

- 1) статтю 188¹ КК України виключити;
- 2) статтю 192 КК України викласти у такій редакції:

“Стаття 192. Заподіяння майнової шкоди.

1. Умисне незаконне тимчасове запозичення майна або ухилення від передачі оплати за енергію, послуги та інші неуречевлене майно, якщо ці діяння заподіяли майнову шкоду у значному розмірі, –

карається штрафом від 30 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян¹, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли майнову шкоду у великих розмірах, –

¹ Величина неоподаткованого мінімуму, яку брали за основу під час формулювання ст. 192 КК України, є однаковою для кваліфікації діянь і для обчислення розміру штрафу.

караються штрафом від 250 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони заподіяли шкоду в особливо великому розмірі, –

караються штрафом від 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до двох років.

Примітка. Майнова шкода визнається значною, якщо вона у 10 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – у 250 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великому розмірі – у 600 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Антонюк Н.О. Проблема кримінально–правової кваліфікації незаконного використання енергії // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2004. – № 39 – С. 420–426.

2. Антонюк Н.О. Реальні збитки і упущена вигода як наслідки злочинного заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 9. – С. 139–143.

3. Антонюк Н.О. Покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Прокуратура, людина, держава. – 2005. – № 11. – С. 66–72.

4. Антонюк Н.О. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: форми вчинення // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2005.– № 41. – С. 314–322.

5. Антонюк Н.О. Співвідношення заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України) із зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) // Вісник прокуратури. – 2006. – № 2. – С. 81–88.

6. Антонюк Н.О. Незаконне споживання енергії як форма заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Молодь у юридичній науці: збірник тез Міжнародної наукової конференції молодих вчених “Треті осінні юридичні читання.” – Хмельницький. – 2004. – С. 378–379.

7. Антонюк Н.О. Окремі аспекти проблеми кримінально–правової кваліфікації незаконного використання електроенергії // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск XIII.: Плай. – Івано–Франківськ. – 2004. – С. 152–158.

8. Антонюк Н.О. Дискуссионные вопросы объективной стороны причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием (по УК Украины) // Правовая система и вызовы современности: материалы Международной научной конференции

студентов, аспирантов и молодых ученых 5–7 декабря 2005 г. Ч. 1. – Уфа: РИО БашГУ. – 2005 – С. 176–178.

9. Антонюк Н.О. “Актуальні проблеми виділення форм заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою” // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XI регіональної науково–практичної конференції. – Львів. – 2005. – С. 311–313.

10. Антонюк Н.О. Штраф як вид покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Острого. – 2005.– С. 308–309.

11. Антонюк Н.О. Енергія як предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Правові проблеми сучасності в умовах розвитку юридичної науки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково–практичної конференції до Дня науки – Чернігів: Чернігівські обереги. – 2005. – С. 403–406.

12. Антонюк Н.О. Деякі проблемні питання, що стосуються суб’єкта заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Реформування кримінального та кримінально–процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції. – Івано–Франківськ. – 2005.– С. 89–91.

13. Антонюк Н.О. Підстави криміналізації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Молодь у юридичній науці: збірник тез Міжнародної наукової конференції молодих вчених “Четверті осінні юридичні читання”: У 3–х частинах: Ч. 3: “Публічно–правові науки”. Підтом I. – Хмельницький. – 2005. – С. 161–163.

14. Антонюк Н.О. Ответственность за хищение энергии по УК Украины (обоснованность существования нормы) // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: сборник материалов третьей международной научно–практической конференции. – М. – 2006 – С. 327–329.

15. Антонюк Н.О. Проблема родового объекта преступлений против собственности // Материалы XIII Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов”. Том III. – М.: Издательство МГУ.– 2006. – С. 290–292.

16. Антонюк Н.О. Кримінально–правова кваліфікація заподіяння службовою особою майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Актуальні проблеми правознавства: тези доповідей і наукових повідомлень учасників наукової конференції молодих учених та здобувачів / За заг. ред. проф. М.І.Панова. – Харків: Національна юридична академія України. – 2006. – С. 213–216.

17. Антонюк Н.О. Доцільність співіснування ст. 188¹ та ст. 192 Кримінального кодексу України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XI регіональної науково–практичної конференції. – Львів. – 2006. – С. 321–322.

АНОТАЦІЯ

Антонюк Н.О. Кримінально–правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія, кримінально–виконавче право. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006.

У дисертації досліджено проблеми кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України) з послідовним розкриттям змісту елементів і ознак складу злочину.

Проаналізовано зміст кримінально–правових понять, які використані в існуючій редакції ст. 192 КК України. Зазначено недоліки чинної редакції цієї статті та запропоновано шляхи її вдосконалення – викладення ст. 192 КК України в новій редакції. Обґрунтовано, що у диспозиції статті важливо вказати форми злочину: незаконне тимчасове запозичення майна та ухилення від передачі оплати за неуречевлене майно (енергію, послуги, виконані роботи тощо). Автор пропонує не вказувати у диспозиції аналізованої статті обман і зловживання довірою як можливі способи вчинення злочину, оскільки злочинне заподіяння майнової шкоди можливе й іншими способами. Досліджено проблемні питання, які стосуються наслідків цього складу злочину. Зокрема, зазначено, що майнова шкода від злочинів у цілому охоплює прямі збитки і упущену вигоду. У дисертації звернуто увагу на недоліки санкції ст. 192 КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, заподіяння майнової шкоди, неуречевлене майно, тимчасове незаконне запозичення майна, ухилення від оплати за неуречевлене майно.

АННОТАЦИЯ

Антонюк Н.О. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно–исполнительное право. – Львовский национальный университет. – Львов, 2006.

В диссертации проведено исследование оснований криминализации состава причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием, которое базируется на комплексном изучении ее объективных и системно–правовых критериев, опыта борьбы со сходными преступлениями в отечественной и зарубежной законодательной практике.

Родовым объектом преступлений против собственности предлагается считать собственность как систему отношений по поводу принадлежности имущества, товарного обращения вещей и невещественного имущества. Подобный подход к пониманию родового объекта преступлений против собственности в рамках уголовного права учитывает произошедшие изменения в экономике в связи с переходом к рыночной системе и обеспечивает надлежащую правовую защиту собственности на невещественное имущество.

Непосредственным объектом причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием является собственность в части пополнения фондов собственника. Отношения относительно пополнения фондов собственника полностью охватывают отношения по поводу незаконного временного позаймствования имущества и по поводу неоплаты за предоставленное собственником невещественное имущество (энергию, услуги, выполненные работы и т.д.). Преступление, предусмотренное ст. 192 УК Украины посягает на собственность, поэтому основания для перенесения анализируемой статьи в раздел VII „Преступления в сфере хозяйственной деятельности” отсутствуют.

В работе обосновывается точка зрения о том, что термин “имущество” в уголовно–правовом понимании не совпадает по объему с аналогичным термином в гражданском праве. Понятие “имущество” в смысле норм УК Украины соответствует понятию “вещь” в гражданском праве, то есть охватывает только вещественное имущество.

Предметом причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием являются вещи (движимые и недвижимые) и невещественное имущество. При этом, в случае уклонения от оплаты за невещественное имущество предметом преступления выступает само невещественное имущество, а не его денежный эквивалент.

Обосновывается нецелесообразность дополнения УК Украины ст. 188¹ “Хищение электрической или тепловой энергии путем ее самовольного использования”, поскольку энергия является невещественным имуществом, а предметом хищения в соответствии с общепризнанными положениями теории уголовного права, может выступать только имущество в понимании вещи. Предлагается ст. 188¹ УК Украины исключить, а энергию рассматривать как невещественное имущество, которое является предметом причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием.

Преступное действие во время причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием может быть осуществлено в двух формах: незаконное временное позаймствование имущества или уклонение от оплаты за предоставленное невещественное имущество. В диссертации предлагается изменить диспозицию анализируемой статьи путем описания указанных форм совершения преступного посягательства и отказаться от перечисления

способов совершения преступления, так как этот перечень не является и не может быть исчерпывающим.

Под имущественным вредом в случае причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием следует понимать как реальный вред, так и упущенную выгоду. Указывается, что при определении размера вреда от хищения, в цене, которая берется за основание, заложена торговая наценка и прибыль, которые по своей природе являются упущенной выгодой.

Субъект преступления – общий. Должностные лица за аналогичные деяния привлекаются к уголовной ответственности за злоупотребление властью или служебным положением. Преступление, предусмотренное ст. 192 УК Украины может быть осуществлено с прямым умыслом и корыстной целью. Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием может совершаться не только с корыстных мотивов.

В диссертации рассматриваются также вопросы уголовно–правовой квалификации причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием и ограничение этого преступления от других преступлений и проступков.

Выявлено несоответствие в ст. 192 УК Украины между размерами причиненного вреда и размерами возможного наказания в виде штрафа. На основании анализа санкции ст. 192 УК Украины и изучения практики судебных и правоохранительных органов предложено увеличить размеры штрафов за совершение этого действия, установить одинаковые величины, которые будут браться за основу во время определения размера материального вреда, причиненного преступлением и наказанием в виде штрафа, предусмотреть в качестве альтернативного наказание в виде лишения свободы.

В результате проведенного исследования автор предлагает диспозицию ст. 192 УК Украины изложить в новой редакции: “Умышленное незаконное временное позаймствование имущества или уклонение от оплаты за энергию, услуги и другое неимущественное имущество, если эти деяния причинили вред в значительном размере”.

Ключевые слова: уголовная ответственность, причинение имущественного вреда, неимущественное имущество, временное незаконное позаймствование имущества, уклонение от оплаты за неимущественное имущество.

ANNOTATION

Antonyuk N.O. Criminal liability for infliction of property damage by way of fraud or abuse of trust. – Manuscript.

Thesis for a degree of candidate of legal science under the specialization No. 12.00.08 – criminal law and criminology, criminal executive law. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2006.

The thesis researches the issues related to criminal liability for infliction of property damage by way of fraud or abuse of trust (Art. 192 of the Criminal Code of Ukraine) employing consecutive portraying of elements and features of the crime.

The meaning of criminal law notions used in the current version of Art. 192 of the Criminal Code of Ukraine are being analyzed in the thesis. Also the thesis analyzes the imperfections of this article and suggests solutions for the improvement of Article 192 of the Criminal Code of Ukraine, namely by way of its restating. In particular, the following forms of the crime are being suggested to be included into the disposition of the article: unlawful temporary borrowing of the property and avoidance from payment for non-material property (energy, services, works). The author proposes omitting in the analyzed article fraud and abuse of trust as possible means of committing the crime since criminal infliction of property damage may be inflicted also by other means. Some problem questions related to the consequences of this crime are also being analyzed in the thesis. In particular it is being stated that property damage caused by crimes generally includes direct damages and lost profits. The thesis also notes defects of the sanction under the Art. 192 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, infliction of property damage, non-material property, unlawful temporary borrowing of the property, avoidance from payment for non-material property.

Підписано до друку 15.09.06. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 471.

Надруковано видавничим центром
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41.